

Dyskurs, media, multimodalność. W stronę dialogu polonistyczno-germanistycznego

Streszczenie

Dyskurs, media i multimodalność to ściśle powiązane ze sobą pojęcia, bez których nie da się adekwatnie opisać współczesnej praktyki komunikacyjnej. Ich potencjał wyjaśniający i poznawczy dostrzeżono zarówno w badaniach germanistycznych, jak i polonistycznych. Bliższa analiza tych pojęć ujawnia jednak odmienne tradycje i inaczej rozłożone akcenty w ich ujmowaniu, wynikające ze specyfiki obu obszarów naukowych. W nawiązaniu do tego spostrzeżenia artykuł przedstawia krótki zarys różnych podejść teoretycznych i metodologicznych, a także aktualnych problemów i perspektyw rozwoju polonistycznej i germanistycznej lingwistyki dyskursu, lingwistyki mediów i lingwistycznych badań nad multimodalnością. Podstawowe pytanie brzmi przy tym następująco: czy dialog między tymi dwiema kulturami badawczymi jest konieczny i/lub możliwy, czy raczej ich przedstawiciele są trwale przywiązani do określonych „kolektywów myślowych”.

Słowa kluczowe: dyskurs, media, multimodalność, kontrastywność

Summary

Discourse, media, multimodality. Towards a dialogue between Polish and German studies

Discourse, media and multimodality are closely intertwined concepts indispensable/necessary to describe contemporary communication practice in an adequate way. Their cognitive and explanatory potential has been acknowledged both within German and Polish studies. However, a closer inspection reveals different traditions and focal points resulting from the specificity of both research areas. Following this, the paper offers a brief outline of different theoretical and methodological approaches, currently discussed problems and development perspectives in the field of Polish and German discourse linguistics, media linguistics and multimodality research. The underlying question reads as follows: Is a dialogue between the two research cultures necessary and/or possible or are their exponents permanently and irreversibly attached to particular ‘thought collectives’?

Keywords: discourse, media, multimodality, contrastiveness

1. Kontekst

„Granice mojego języka oznaczają granice mojego świata” – stwierdza LUDWIG WITTGENSTEIN w *Traktacie logiczno-filozoficznym* (2002: 64). Spostrzeżenie to, odnoszące się pierwotnie do tego, co niewyraźalne, co leży poza granicami komunikowalności, charakteryzuje również opisane przez LUDWIKA FLECKA zjawisko „kolektywów myślowych” (por. FLECK 1986). Powstające w ich ramach odrębne, zrutyinizowane „style myślowe” (tamże) kształtują nasz sposób projektowania badań naukowych, zakotwiczą nas w określonych teoriach i metodologiach, a tym samym ukierunkowują nasze podejście do konkretnych problemów badawczych i stosowanych do ich opisu pojęć oraz metod. Proces naukowego poznania jest zatem procesem społecznym, działaniem zbiorowym, dla którego kluczowe stają się transformacja i dydaktyzacja (FLECK 2007: 108-109). Jak pisze FLECK, „krążenie myśli nie odbywa się nigdy bez transformacji” i dalej:

stwarzam dopiero określoną myśl, dostosowując się do kolektywu, do którego mówię. [...] Istnieją specjalne siły działające w obrębie kolektywów myślowych, które powodują, że transformacje te nie są chaotyczne, lecz ukierunkowane. Siły te wynikają ze swoistej struktury socjalnej kolektywów. [...] Gdyby nie one, niemożliwe byłoby powstanie i ustalenie się poglądów, systemów czy nauk, bo zamiast współpracy myślowej istniałaby tylko kakofonia rozbieżnych, chaotycznych chwilowych myśli. (tamże: 109)

Proces dydaktyzacji, czyli naukowej socjalizacji, jest ukierunkowywaniem sposobu patrzenia, dyscyplinowaniem, a jednocześnie stabilizowaniem pewnych aksjomatów na poziomie teorii, metodologii i stosowanych metod. Tak więc w ramach kolektywów myślowych tworzy się pewien ukierunkowany sposób postrzegania „wraz z odpowiednią obróbką myślową i rzeczową tego, co postrzegane. Charakteryzuje go zainteresowanie pewnymi wspólnymi cechami problemów, sądów, które uważa za oczywiste, metod, których używa jako środków poznawczych” (FLECK 1986: 131).

Każdy z nas jest zakorzeniony w takim czy innym stylu myślowym, takim czy innym kolektywie myślowym, często nieuświadomionym, często nawet w kilku kolektywach. Ta strefa komfortu daje niewątpliwie dużo potrzebnego bezpieczeństwa, ale może stwarzać również pewne niebezpieczeństwo, zwłaszcza gdy uśpimy naszą ciekawość tego, jak z podobnymi problemami badawczymi radzą sobie naukowczynie i naukowcy z innych wspólnot badawczych, pochodzących z tego samego lub innego kręgu językowego czy kulturowego. Jeśli podejmiemy próby budowania dialogu między różnymi wspólnotami badawczymi, poszczególne paradygmaty badawcze (style myślowe i ich tradycje badawcze) przestaną się rozwijać niezależnie od siebie, a osoby je reprezentujące zyskają możliwość poznania alternatywnych podejść badawczych i kierunków rozwoju, a także – i ta myśl Flecka jest naszym zdaniem najcenniejsza – możliwość transferowania myśli, łączenia tego, co nowe, co inne i co wydaje się poznawczo cenne i atrakcyjne, z tym, co w rodzimej tradycji istotne i godne pielęgnowania. Tak właśnie pojmujemy istotę dialogu naukowego.

2. Cel: Budowanie przestrzeni dialogu

W szczególny sposób do dialogowania powołani są neofilolodzy, w tym my, inicjatorzy i redaktorzy tej monografii. Żyjemy, jak często mawiała o sytuacji neofilologów prof. Anna Duszak, w pewnym stanie schizofrenii. Badamy język obcy, którego nie jesteśmy natywnymi użytkownikami, często też w tym języku stawiamy pierwsze naukowe kroki, poznajemy tajniki germanistycznych, anglistycznych, romanistycznych itd. stylów myślowych, by w końcu stać się w jakimś stopniu ich niewolnikami. Jednocześnie odkrywamy różne style myślowe dominujące w tradycji rodzimej, zarówno tej językoznawczo-polonistycznej, jak i medioznawczej, komunikologicznej, kulturoznawczej czy socjologicznej. Wtedy objawia nam się paralelność światów i rodzi potrzeba tworzenia przestrzeni dialogu.

Tytułowy *dyskurs* względnie *dyskursywność* określają w swym pierwotnym znaczeniu ruch, rozbieganie się w różnych kierunkach. Te niekiedy zbieżne, częściej jednak rozbieżne kierunki badań lingwistycznych z obszaru badań dyskursologicznych i medioznawczych, tę „polifoniczność procedur badawczych”, o której wspomina BOGUSŁAW SKOWRONEK w rozmowie na temat statusu mediolingwistyki w badaniach polonistycznych i germanistycznych (w tym tomie), oraz leżące u jej podstaw teoretyczne założenia chcemy w sposób szczególnie zaakcentować i poddać pod dyskusję w środowisku polskojęzycznym. Nie uważamy ich za lepsze niż te funkcjonujące w przestrzeni językoznawstwa polonistycznego. Dostrzegamy jednak, że refleksja nad dyskursem, mediami i multimodalnością rozwija się inaczej i tę odmienność chcemy przedstawić polskojęzycznemu odbiorcy. Wychodzimy bowiem z założenia, że w dyskursie naukowym potrzebna jest wzajemna „twórcza stymulacja” (por. DREESEN / STÜCHELI-HERLACH, w tym tomie) poprzez otwarcie się na inne style myślowe, wymianę wiedzy i doświadczeń oraz inspiracje metodologiczne i metodyczne.

Pojęcie *dialogu*, które przedstawiliśmy powyżej, nie sugeruje wyłącznie *zapożyczania* rozmowy, dyskusji czy polemiki między polonistami a germanistami. Taki dialog toczy się od lat, zapewne (częściowo w sposób niesformalizowany) dzięki prywatnym i zawodowym kontaktom między tymi językoznawcami, którzy wywodzą się z różnych tradycji naukowych, np. polonistycznej czy germanistycznej, a także – choć może w mniejszym stopniu – między polonistami a germanistami czy też innymi tradycjami badawczymi¹. Ważnym przyczynkiem do niego były liczne prace z obszaru

¹ Niech za przykład posłużą nam prace językoznawcze, w tym również z zakresu lingwistyki tekstu i analizy dyskursu, które cieszą się w Polsce dużą popularnością, jak: *Wstęp do językoznawstwa* Johna Lyonsa w tłumaczeniu Krzysztofa Bogackiego (1975), *Struktura języka. Zagadnienia i metody językoznawstwa współczesnego* Bengta Sigurda w tłumaczeniu Zdzisława Wawrzyniaka (1975), *Dzieje językoznawstwa nowożytnego* Gerharda Helbiga w przekładzie Czesławy Schatte i Doroty Morciniec (1982) oraz *Wstęp do lingwistyki tekstu* Roberta-Alaina de Beaugrande'a i Wolfganga Dresslera w tłumaczeniu Aleksandra Szwedka (1990) czy też tom *Dyskurs i jego struktura*, wydany przez Teuna A. van Dijka, a przetłumaczony przez Grzegorza Grochowskiego (2001), *Wielkie teorie językoznawcze. Od językoznawstwa historyczno-porów-*

języka niemieckiego, opublikowane w dwóch antologiach. Pierwsza z nich, *Lingwistyka tekstu w Niemczech*, wydana w 2009 roku przez ZOFIĘ BILUT-HOMPLEWICZ, WALDEMARA CZACHURĄ i MARTĘ SMYKAŁĘ, dotyczyła zagadnień z zakresu lingwistycznej analizy tekstu. Równoległe do antologii tłumaczeń opublikowana została monografia *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech* (2009), w której poloniści i germaniści z Polski dokonali syntezy aktualnych badań z zakresu lingwistyki tekstu. Kilka lat później wrocławscy germaniści, ROMAN OPIŁOWSKI, JÓZEF JAROSZ oraz PRZEMYSŁAW STANIEWSKI, wydali tłumaczenia prac z zakresu mediolingwistyki w tomie *Lingwistyka mediów* (2015). Polscy germaniści podejmują również liczne próby przybliżenia niemieckojęzycznym lingwistom i lingwistkom dorobku polonistycznego. Niech przykładem będzie praca BOŻENY WITOSZ *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki* (2005), która została przetłumaczona na język niemiecki przez ANNĘ HANUS i IWONĘ SZWED pt. „Grundlagen der Textsortenlinguistik” (2015). Również w czasopiśmie „tekst i dyskurs – text und diskurs” publikujemy tłumaczenia prac polonistycznych w języku niemieckim. Wiele prac na temat kontrastywności² (także badań prowadzonych w ramach *tekstologii kontrastywnej*)³ powstaje pod auspicjami powołanego do życia na Uniwersytecie Rzeszowskim Ośrodka Badawczo-Dydaktycznego i Transferu Wiedzy „Tekst – Dyskurs – Komunikacja”⁴, a współpracujący z nim badacze próbują podejmować dialog i budować mosty pomiędzy kulturami badawczymi różnych krajów⁵.

nawczego do pragmatyki Marie-Anne Paveau i Georges’a-Elii Sarfatiego w tłumaczeniu Iwony Piechnik (2009) albo *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, wydana przez Ruth Wodak i Michała Krzyżanowskiego oraz przetłumaczona przez Danutę Przepiórkowską.

² Przykładowo: BILUT-HOMPLEWICZ (2008, 2009, 2010a, 2010b, 2012, 2013, 2014, 2017, 2021a, 2021b); BILUT-HOMPLEWICZ / HANUS (2016a, 2016b); CZACHUR / MILLER (2012); HANUS (2012, 2015a, 2015b); HANUS / SZWED (2014); BILUT-HOMPLEWICZ / HANUS / SZWED (2015); CZACHUR (2012).

³ Por. np.: MAC (2017); MILLER (2014); SMYKAŁA (2015); SZWED (2014).

⁴ Ośrodek Badawczo-Dydaktyczny i Transferu Wiedzy „Tekst – Dyskurs – Komunikacja” istnieje od 2011 roku na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Rzeszowskiego, obecnie w Kolegium Nauk Humanistycznych. Ośrodek koncentruje się na działaniach z zakresu badań naukowych i dydaktyki, jak również szeroko pojętego przekazywania i popularyzacji wiedzy specjalistycznej pomiędzy różnymi pokoleniami badaczy, Polską i zagranicą, poszczególnymi filologiami, a także filologiami a innymi dyscyplinami nauki. Założycielom ośrodka zależy w szczególności na ożywieniu fachowej interdyscyplinarnej dyskusji pomiędzy badaczami tekstu, dyskursu i komunikacji językowej, wspieraniu młodych naukowców oraz nawiązywaniu nowych kontaktów naukowych pomiędzy reprezentantami lingwistyki tekstu, dyskursu oraz szeroko pojętej teorii komunikacji językowej (<https://www.ur.edu.pl/kolegia/kolegium-nauk-humanistycznych/jednostki-naukowe/osrodek-badawczo-dydaktyczny-i-transferu-wiedzy>, dostęp: 21.01.2022).

⁵ Zwrócić chcemy również uwagę na dwa tomy z pracami z zakresu analizy dyskursu przetłumaczonymi z języka angielskiego na język polski: *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej* pod redakcją Anny Duszak i Normana Fairclougha (2008) oraz *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu* pod redakcją Anny Duszak i Grzegorza Kowalskiego.

Celem niniejszej antologii jest zatem rozwinięcie i intensyfikacja dialogu obu wspomnianych obszarów naukowych: polonistycznego i germanistycznego; dialogu mającego służyć wymianie poglądów, koncepcji i rozwiązań metodologicznych między językoznawcami. Budować przestrzeń dialogu naukowego można na różne sposoby. Niniejszą monografią chcemy przybliżyć naukowcom i naukowczyniom w Polsce dokonania niemieckojęzycznych dyskursologów oraz mediolingwistów oraz zainicjować dyskusję nad poszukiwaniem optymalnych instrumentów do lingwistycznej analizy dyskursów (multimodalnych) i mediów.

3. Porównywanie interlingwistyczne

Jak już wspomnieliśmy, tworzenie przestrzeni dialogu jest zasadniczo zaproszeniem do porównywania tego, co rodzime, znane, z tym, co obce i nieznanne. Metoda porównywania jest szczególnie bliska neofilologom, a jednocześnie stanowi podstawowe narzędzie każdego badacza. Porównywać można nie tylko systemy językowe czy użycia języka, ale także określone subdyscypliny z co najmniej dwóch obszarów badawczych. Badania porównawcze pozwalają bowiem na odkrywanie pewnych osobliwości, ale i prawidłowości istniejących w obrębie różnych kultur, a także na wgląd w ich specyfikę. Umożliwiają one również ogląd różnych podejść względem określonych zjawisk i wyjaśnienie ich z punktu widzenia zewnętrznego obserwatora. Porównywanie pozwala zatem dostrzec różnice w sposobie postrzegania rzeczywistości przez badane kultury, w tym także przez różne tradycje naukowe, ale daje też szansę na odkrywanie podobieństw, ich opisywanie i wyjaśnianie. Tym samym porównywanie staje się instrumentem umożliwiającym uwrażliwienie na podobieństwa i różnice, które kryją się za stosowanymi w dwóch obszarach badawczych terminach, nawet jeśli odnoszą się one do tego samego zjawiska. Istotna staje się tutaj kwestia, również w kontekście przytoczonych refleksji Flecka, że porównywanie jest nie tylko operacją teoretyczno-metodyczną, lecz także działaniem społecznym w sensie *doing comparisons* (por. EPPLE / ERHART 2015: 19). Porównując ze sobą wybrane elementy z dwóch języków czy kultur, zmieniamy rzeczywistość, ponieważ łączymy te elementy, a przy tym często nieświadomie hierarchizujemy je, tworząc nowe fakty i relacje władzy (CZACHUR / DREESSEN 2018: 211).

Badania porównawcze prowadzone w ramach lingwistyki kontrastywnej zajmują się porównywaniem wybranych aspektów z co najmniej dwóch systemów językowych lub użycie języka, czyli tekstów i dyskursów (BILUT-HOMPLEWICZ 2012: 20; por. też CZACHUR 2011). Mówimy wtedy o badaniach z zakresu *kontrastywności międzyjęzykowej* lub *międzytekstowej*. Na płaszczyźnie systemów językowych porównywane były najczęściej systemy gramatyczne, fonetyczne/fonologiczne, leksykalne; koncentrowano się na słowotwórstwie, frazeologii, językach specjalistycznych czy zapożyczeniach w obrębie dwóch języków. Jeśli chodzi o porównywanie użycia języka na poziomie tekstów, to ku tego typu badaniom językoznawcy zwrócili się dopiero pod wpływem przełomu pragmalingwistycznego, jednak, wbrew temu, czego można by się spodzie-

wać, nie wypracowano metodologicznych założeń kontrastywnej lingwistyki tekstu⁶, a skoncentrowano się na analizach skonwencjonalizowanych tekstów równoległych, które w niemieckim obszarze językowym prowadzone były już na przełomie lat 70. i 80. ubiegłego wieku (por. REISS 1977/1978; HARTMANN 1981; SPILLNER 1981). Początkowo porównywano gatunki użytkowe o dużym stopniu schematyczności⁷, by z czasem zwrócić się ku całym zakresom komunikacji⁸. Wspomniane badania, obejmujące swym zakresem porównywanie tekstów, prowadzone są w ramach *tekstologii kontrastywnej*, którą bez wątplenia można określić mianem specjalności germanistycznej (SMYKAŁA 2009; BILUT-HOMPLEWICZ 2013; CZACHUR 2015).

W kontekście zagadnień dyskutowanych w niniejszej monografii niezwykle istotne znaczenie ma *kontrastywność interlingwistyczna*, będąca rodzajem porównania, które nie jest prowadzone ani na poziomie językowo-systemowym, ani tekstowym, lecz odnosi się do analogicznych dyscyplin językoznawczych w dwóch lub więcej obszarach badawczych. Jest to „porównanie ich linii tradycji, rozwoju, zasadniczych problemów, ale i dezyderatów” (BILUT-HOMPLEWICZ 2013: 11). Pierwsze badania z zakresu *kontrastywności interlingwistycznej*, mające na celu porównanie poszczególnych aspektów badawczych z zakresu językoznawstwa polonistycznego i germanistycznego, zainicjowała ZOFIA BILUT-HOMPLEWICZ. Porównawcze badania interlingwistyczne różnią się od tych, których celem jest porównywanie systemu języka i jego użycia. Przedmiotem porównań stają się lingwistyczne subdyscypliny lub programy badawcze, a ich celem jest ukazywanie i wyjaśnianie cech charakterystycznych porównywanych obszarów badawczych poprzez prezentowanie i dyskutowanie stanu badań, problemów, akcentowanie różnic i podobieństw oraz wspólnych podejść, jak również zakreślanie dezyderatów. Takie podejście do wybranych analogicznych dyscyplin lingwistycznych pozwala na spojrzenie z innej perspektywy na badania w danym obszarze językowym, na refleksję dotyczącą specyfiki i kierunków rozwoju badań w danym obszarze, wynikających z ich różnych kontekstów będących konsekwencją odmiennych tradycji badawczych, odmiennych/innych kierunków dociekań, specyfiki postępowań, inspiracji odmiennymi nurtami badań, rozwijanymi w danym okresie na danym obszarze w danej kulturze piśmienniczej.

Zaletę badań w zakresie kontrastywności interlingwistycznej stanowi z całą pewnością fakt, iż umożliwiają one wzajemne przenikanie się idei w kontaktach międzynarodowych, pozwalają bowiem m.in.:

- skonfrontować i zweryfikować narzędzia pojęciowe i terminologiczne,
- dostrzec rozbieżności terminologiczne i różnice w definiowaniu określonych pojęć w kontekście badań na danym obszarze,

⁶ Chociaż pewne aspekty teoretyczne dotyczące kontrastywnej lingwistyki tekstu zaproponował w swojej monografii WAWRZYŃIAK (1989); por. też WAWRZYŃIAK 1975.

⁷ Por np.: SPILLNER (1981); KUSSMAUL (1990); BÜCHLE (1991); ECKKRAMMER / DIVIS-KASTBERGER (1996); EBERT / HUND (1997); ECKKRAMMER (1998); HÖDL (1999).

⁸ Por. np: GÖPFERICH (1995); ADAMZIK (2001, 2009); DRESCHER (2002); KAISER (2002); CZACHUR (2007); CZACHUR / ZIELIŃSKA (2009); ZIELIŃSKA (2016).

- wyjaśnić odmiennosc spojrzeń na wiele często pokrewnych zjawisk,
- czerpać inspirację z innych kultur badawczych,
- sięgać po metody wypracowane w innych kulturach, nie tylko lingwistycznych,
- spojrzeć na dorobek własnej kultury badawczej i własny warsztat z innej perspektywy,
- dokonać refleksji na temat globalnych tendencji w lingwistyce,
- dostrzec zalety, a co za tym idzie, konieczność transferu wiedzy między kulturami badawczymi.

4. Dyskurs, media, multimodalność w ujęciu porównawczym

W kontekście omówionych wyżej zjawisk chcemy spojrzeć na interesujące nas kategorie, jakimi są *dyskurs*, *media* czy *multimodalność*. Nie będzie naszym celem systemowe omówienie linii rozwoju takich subdyscyplin lingwistycznych, jak lingwistyka dyskursu czy lingwistyka mediów. Chcemy raczej zarysować kontekst pojawienia się tych kategorii w germanistycznych i polonistycznych badaniach oraz przypisywany im potencjał poznawczy.

W obu obszarach badawczych wymienione kategorie są ze sobą ściśle powiązane i wzajemnie się warunkują, są także niewątpliwie kategoriami o silnym potencjale inter- i transdyscyplinarnym. Potencjał wyjaśniania zjawisk językowych i komunikacyjnych widzi w nich bowiem nie tylko lingwistyka, ale także medioznawstwo, socjologia, nauki o komunikacji czy nauki o kulturze. Lingwistyczność tych kategorii wynika z faktu, że miejscem, w którym język w formie znaków językowych i innych multikodowych systemów oraz reguł ich łączenia przybiera moc tworzenia znaczeń i tym samym modelowania wizji rzeczywistości (a więc wiedzy, podmiotów i władzy), jest właśnie wypowiedź/tekst w dyskursie (CZACHUR 2020: 151). A teksty, na co zwracali już uwagę semiotycy radzieccy i rosyjscy, funkcjonują w pewnej semiosferze, w przestrzeni ciągłego wytwarzania znaków w komunikacji:

[...] Przestrzeń semiotyczną wypełniają swobodnie przemieszczające się odłamki rozmaitych struktur, które jednakże przechowują w sobie pamięć całości, z jakich pochodzą, i trafiając do obcych przestrzeni, mogą nagle odradzać się. Systemy semiotyczne przejawiają – zderzając się w semiosferze – zdolność do przeżycia i transformacji i jak Proteusz – zmieniając się – pozostają sobą. (ŁOTMAN 1999: 161)

Do myśli tej nawiązali inni semiotycy społeczni, jak Gunther Kress czy Theo van Leeuwen. Postawili oni tezę, że wszystkie teksty są multimodalne [„All texts are multimodal”] (KRESS / VAN LEEUWEN 1998: 186) czy „[M]ultimodality [...] is central to actual forms of communication everywhere” / „Multimodalność należy rozpatrywać jako podstawę wszelkich form komunikacji” (KRESS / OGBORN 1998: 12), a ta stała się przyczynkiem do szeroko zakrojonych badań nad multimodalnością tekstu, komunikatu czy dyskursu. Ponadto, badania nad multimodalnością w istotny sposób zmieniły

refleksję tekstologiczną, dyskursologiczną i mediolingwistyczną. Postulat całościowego opisu kompleksowych zjawisk komunikacyjnych zyskał nowy wymiar. Językoznawstwo poststrukturalistyczne, łączące założenia pragmatyki i kognitywistyki (SKOWRONEK 2013; CZACHUR 2020) czy też paradygmat formalny, mentalistyczny i komunikacyjny (STALMASZCZYK 2021: 53), stało przed zadaniem prowadzenia zintegrowanych badań, wypracowania wielopłaszczyznowych modeli opisu analizowanych zjawisk, a także pogłębionej refleksji nad istotą języka w dynamicznym i kompleksowym procesie semiozy.

Owe wzajemne uwarunkowania zawartej w tytule monografii triady pojęć (*dyskurs/ywność, media/lność, multimodalność*) można przedstawić w największym uproszczeniu w następujący sposób: medialność, rozumiana jako zakotwiczenie procesu tekstotwórczego w warunkach wytwarzanych przez media masowe czy media techniczne, dyskursywność, rozumiana jako zakotwiczenie tekstów na poziomie (prezentacji) tematu czy ideologii w specyfice dyskursu, oraz multimodalność, rozumiana jako współgranie wielu systemów semiotycznych w procesie wytwarzania znaczeń/sensów na poziomie całego tekstu, są konstytutywnymi cechami każdego tekstu. Jeśli zatem są to konstytutywne cechy każdego tekstu, to muszą zostać uwzględnione w analizie lingwistycznej. Język nie jest bowiem, jak wiadomo, jedynym kodem semiotycznym używanym w procesie tworzenia i przekazywania sensów/znaczeń. Rozwój (nowych) mediów pociągnął za sobą wzrost liczby komunikatów multimodalnych, w których język nie odgrywa już dominującej roli (por. SCHMITZ, KLUG, STÖCKL w tym tomie; także RYBSZLEGER 2013). Zwłaszcza elementy wizualne odgrywają istotną rolę na płaszczyznach kognitywnej, ewaluacyjnej i emocjonalnej, jakże istotnych szczególnie z perspektywy lingwistycznej analizy dyskursu i mediów.

Spoglądając na linie rozwojowe badań nad *dyskursem* w obszarze lingwistyki polonistycznej i germanistycznej, można stwierdzić, że w badaniach polonistycznych pojęcie dyskursu pojawiło się pod koniec lat 90. XX wieku w kontekście analiz tekstologicznych, komunikologicznych i socjolingwistycznych⁹. Jedni badacze widzieli w dyskursie synonim dla kategorii wypowiedzi, inni umieszczali go na poziomie idealizacji, jako kategorię modelującą zachowania komunikacyjne, a jeszcze inni rozumieli go jako przestrzeń negocjowania znaczeń (BARTMIŃSKI 1998; GRZEGORCZYKOWA 1998; DUSZAK 1998; GAJDA 2005; SŁAWKOWA 2006; PIEKOT 2006; WITOSZ 2009a, 2009b, 2012; POPRAWA 2012). Sposób modelowania dyskursu uwarunkowany był z jednej strony tradycją badawczą, do której chciano zaadaptować kategorię dyskursu, a z drugiej celami badawczymi, jakie przyświecały analitykom dyskursu.

W Niemczech rozwój lingwistyki dyskursu motywowany był przede wszystkim poszukiwaniami z zakresu semantyki historycznej w duchu analizy historii pojęć, kwestionującej możliwości poznawcze semantyki strukturalistycznej. Badania te pro-

⁹ W tym kontekście chcemy przywołać również prace polskich romanistek, w których dokonywały one syntezy francuskiej analizy dyskursu, m.in. GRZMIL-TYLUTKI (2010); BIARDZKA (2019); DUTKA-MAŃKOWSKA (2016, 2019).

pagowały uwzględnienie kontekstu społecznego współkształtującego znaczenie. Rozwój pragmaty lingwistyki funkcjonalnej w tym jej wymiarze, że działanie językowe dwóch interlokutorów rozumiane było jako dyskurs, oraz rozkwit lingwistyki tekstu, w myśl której intertekstualność i współlistnienie gatunków tekstu w wybranych domenach życia społecznego uświadamiają istotę i dynamikę współdziałania wytworów językowych, miały kluczowe znaczenie dla „ulingwistycznienia” dyskursu jako kategorii, która wcześniej uchodziła w dużej mierze za filozoficzną i socjologiczną (BILUT-HOMPLEWICZ 2010b, 2012, 2013b; CZACHUR / MILLER 2012; HANUS 2018; CZACHUR 2020).

Lingwiści, otwierając się na kategorię dyskursu, dostrzegali w niej duży potencjał poznawczy umożliwiający całościowe opisanie zjawisk związanych z procesem komunikowania i negocjowania znaczeń zbiorowych. Zarówno w polonistycznej, jak i w germanistycznej lingwistyce badacze dyskursu, podejmując próby dookreślenia interesującej nas kategorii, czynili to z różnych perspektyw badawczych, osadzając dyskurs w różnych paradygmatach, widząc w nim za każdym razem odmienny potencjał badawczy i stosując inny zespół/zestaw metod. Spowodowało to, że pojęcie dyskursu straciło na ostrości i jednoznaczności. Dyskurs, jak się okazuje, modelowany jest różnie: jako tematycznie powiązane ze sobą teksty, jako (medialna) seria działań komunikacyjnych, interakcja i praktyka społeczna, jako model/wzorzec komunikacji społecznej oraz jako proces negocjowania sensów zbiorowych, a cechują go z jednej strony seryjność, sukcesywność, procesowość, tematyczność, materialność i medialność, a z drugiej konfliktowość, negocjacyjność, polaryzacja, a także sprzeczność (CZACHUR 2020: 127-130).

„Cała lingwistyka powinna być lingwistyką mediów” (SCHMITZ 2018, w tym tomie) – do takiego wniosku dochodzi Ulrich Schmitz, opowiadając się za integracją badań lingwistycznych pod auspicjami lingwistyki mediów. Ta śmiała teza może niejednego lingwistę wprawić w konsternację, jednak to właśnie swego rodzaju integracja określonych płaszczyzn badawczych, punktów widzenia i podejść była punktem wyjścia najpierw dla intensywnych badań lingwistycznych dotyczących komunikacji w mediach, które w obszarze niemieckojęzycznym rozwijają się, jak zwykle się przyjmować, od roku 2004¹⁰, a z czasem także dla badań określonych później mianem lingwistyki mediów. O (germanistycznej) lingwistyce mediów (w badaniach polonistycznych określanej częściej jako mediolingwistyka) jako samodzielnej (sub)dyscyplinie lingwistycznej plasującej się na pograniczu językoznawstwa i medioznawstwa mówi się jednak dopiero od nieco ponad dziesięciu lat¹¹. Badania polonistyczne na temat komunikatów medialnych rozwijały się według SKOWRONKA (2016) już w latach 70. XX wieku¹². Jako odrębną subdyscyplinę proklamował ją jednak ten badacz dopiero w roku 2013.

¹⁰ Swego rodzaju cezurą w tym zakresie stała się publikacja STÖCKL (2004).

¹¹ Jej samodzielny byt datuje się najpóźniej od tomu GRÖSSLINGER / HELD / STÖCKL (2012).

¹² Należy jednak podkreślić, o czym wspomina Skowronek w rozmowie na temat lingwistyki mediów (w tym tomie), iż „wcześniejsze lingwistyczne analizy dotyczące tekstów medialnych charakteryzowały się wyraźną dominantą ‘logocentryczną’” Tak rozumiane badania nad teks-

Swego rodzaju specjalnością badań germanistycznych w tym zakresie stało się, już w początkowej fazie rozwoju, zwrócenie się pierwszych mediolingwistów ku relacjom tekstu i obrazu¹³ oraz wyraźne skierowanie uwagi na zjawisko multimodalności. Badania polonistyczne wyróżniał natomiast fakt, iż analizy semiotyczne prowadzone były w obrębie językoznawstwa już w latach 60. XX wieku, co pozwoliło współczesnym mediolingwistom czerpać z ich zasobów.

Zarówno polonistyczne, jak i germanistyczne badania w zakresie lingwistyki mediów [niem. *Medienlinguistik*]¹⁴ rozwijają się bardzo prężnie w wielu kierunkach i na wielu płaszczyznach. Ponieważ jednak w obu obszarach badawczych mówimy o stosunkowo młodych (sub)dyscyplinach, nie sposób zaprzeczyć, iż stale zmagają się one z trudnościami w dookreśleniu przedmiotu badań, granic poznawczych i osiągnięciu konsensusu w kwestii zasadniczego zakresu zainteresowań, a także podstawowego aparatu pojęciowego czy metodologii. Żywo dyskutuje się nad kwestią definiowania tak fundamentalnego pojęcia, jakim jest medium. Pluralistyczne podejście do tej kwestii powoduje bowiem niejednokrotnie spory chaos w recepcji określonych podejść (por. SCHMITZ w tym tomie). Brak także pojęciowej jednolitości/ostrości w obu obszarach badawczych w odniesieniu do takich terminów, jak komunikat, komunikat medialny, przekaz medialny, tekst medialny czy mediotekst. Nie ma zgodności w zakresie definiowania funkcjonujących w mediach „gatunków medialnych”, „medialnych rodzajów tekstu” czy „formatów”. Mediolingwiści obu wskazanych obszarów dociekań zgodni są jednak co do tego, że badając komunikaty w mediach, nie można już ograniczyć się do ich warstw werbalnych, nie można już badać tylko tekstów, nawet w ich szerokich uwikłaniach multimodalnych, lecz wskazane jest spojrzenie na komunikację medialną w szeroko pojmowanym kontekście kulturowym. Ważne jest ponadto zajęcie się sytuacją nadawczo-odbiorczą w komunikacji medialnej, wpływem mediów na zachowania odbiorców, tabloidyzacją i personalizacją, a także skandalizacją/emocjonalizacją przekazów medialnych oraz wpływem algorytmów na kształtowanie opinii publicznej oraz otaczającej nas rzeczywistości¹⁵.

tami medialnymi prowadzone były w obszarze niemieckojęzycznym od lat 60. XX wieku (por. LENK 2021, rozmowa o mediolingwistyce w „tekst i dyskurs – text und diskurs”, 15).

¹³ Mamy tu na myśli rozwijające się z początkiem XXI wieku na obszarze germanistycznym badania relacji między tekstem a obrazem w ramach tzw. *Bildlinguistik* [lingwistyki obrazu] (por. np. STÖCKL 2004; DIEKMANN-SHENKE / KLEMM / STÖCKL 2011; ANTOS / OPIŁOWSKI 2015).

¹⁴ Termin „*Medienlinguistik*” w większości opracowań czerpiących z badań germanistycznych tłumaczony jest na język polski jako „lingwistyka mediów”. Podobne rozwiązania znajdziemy w większości przekładów tego terminu na język polski.

¹⁵ Wielu badaczy, zarówno z kręgu germanistycznego, jak i polonistycznego, zajmuje się badaniami wykazującymi wyraźny profil mediolingwistyczny, by wymienić chociażby takich badaczy z niemieckiego obszaru kulturowego, jak BUCHER, ECKKRAMER, KLUG, LENK, LUGINBÜHL, LÜGER, SCHMITZ, STÖCKL, czy polskich mediolingwistów: GROCHAŁA-WOŹNIAK, GRZELKA, HANUS, LOEWE, KASZEWSKI, KĘPA-FIGURA, KITA, MAC, NARUSZEWICZ-DUCHLIŃSKA, OPIŁOWSKI, ŚLAWSKA, SKOWRONEK, SZKUDLAREK-ŚMIECHOWICZ, WOJTAK.

Wiele dyskusji i kontrowersji w obrębie germanistycznej lingwistyki mediów i polonistycznej mediolingwistyki dotyczy ponadto samej metodologii. Różnorodność przedmiotów analizy oraz ich złożoność semiotyczna wymagają zastosowania nowych, kompleksowych podejść metodologicznych, co zmusza mediolingwistów do szukania nowych możliwości analizy, nowych rozwiązań metodycznych, skutkujących mniej lub bardziej udanymi próbami podejść interdyscyplinarnych. Wielość takich podejść, różnorodność i niespójność metodologiczna wystawiają mediolingwistykę na zarzut braku spójnych założeń badawczych, doprecyzowanego aparatu pojęciowego, możliwości dookreślenia, jakie nurty stanowią trzon mediolingwistyki. Zdaje się jednak, że opisana heterogeniczność w obrębie lingwistyki mediów jest nieunikniona, a nawet konieczna, że nie sposób mówić o jednolitym przedmiocie i jednym obszarze badawczym, gdyż nie pozwala na to specyfika i wielość systemów semiotycznych. Nie sposób też mówić o ujednoliconym aparacie metodologicznym, o konceptualizacji metody badawczej, gdyż wybór metody determinował będzie każdorazowo określony kontekst opisu mediów, obrany punkt widzenia badacza czy też grupy badawczej, a także cel przez niego/nich obrany.

Słusznie zatem zarówno germaniści, jak i poloniści zajmujący się komunikacją medialną postrzegają lingwistykę mediów jako konglomerat podejść i metod o charakterze interdyscyplinarnym i próbują czerpać inspiracje z dyscyplin pokrewnych, otwierać się na badania w zespołach interdyscyplinarnych, a przede wszystkim czerpać inspiracje z badań obu obszarów kulturowych. O tym, że takie wzajemne inspiracje mają miejsce, świadczą chociażby liczne odniesienia polskich germanistów do wyników badań polonistycznych w zakresie mediolingwistyki, czerpanie z osiągnięć germanistycznej lingwistyki mediów przez mediolingwistów zakotwiczonych w tradycji polonistycznej. Mamy tu na myśli liczne odniesienia do wyników badań takich mediolingwistów, jak Maria Wojtak, Bogusław Skowronek, Iwona Loewe, Danuta Kępa-Figura w badaniach polskich germanistów, a także sięganie czy odwoływanie się do wyników badań mediolingwistyki germanistycznej przez polonistów (por. np. LOEWE 2019, 2021; KĘPA-FIGURA 2021; SKOWRONEK 2021; WITOSZ 2015; WOJTAK 2019, 2021), na co wskazuje eksplicitnie KĘPA-FIGURA:

[...] niemieckie badania, które w Polsce określa się mianem *mediolingwistycznych*, są coraz istotniejszym źródłem inspiracji dla polskich badaczy języka w mediach, a oba środowiska – polskie i niemieckie – mają coraz więcej okazji do naukowych spotkań. Dzieje się tak za sprawą polskich germanistów, którzy przybliżają dorobek niemieckiej mediolingwistyki na dwa sposoby – po pierwsze, przywołując go w pracach własnych publikowanych w języku polskim; po drugie, podejmując się jego tłumaczeń. Ten wkład w rozwój polskiej mediolingwistyki trudno przecenić. (KĘPA-FIGURA, w tym tomie)

A o stopniowym zbliżeniu germanistycznej i polonistycznej kultury piśmienniczej o nachyleniu mediolingwistycznym niech świadczą chociażby monografia MARI

TAK z 2019 roku, artykuł DANUTY KĘPY-FIGURY (2021) i jej komentarz polonistyczny w tym tomie.

Obserwacja i wynikająca z niej próba opisu codziennych praktyk komunikacyjnych zaowocowały pojawieniem się pojęć *multimodalności* i *dyskursu multimodalnego*. Zwrócenie szczególnej uwagi na alternatywne systemy reprezentacji (por. IEDEMA 2013: 202) wykorzystywane w procesie tworzenia i komunikowania znaczeń nastąpiło na przełomie XX i XXI wieku. Teksty postrzegane jako zjawiska multimodalne stanowią od tego czasu przedmiot rosnącego zainteresowania zarówno w językoznawstwie polonistycznym, jak i germanistycznym. W tej perspektywie język stanowi *jeden* z analizowanych, niekoniecznie dominujący system semiotyczny (por. KRESS / OGBORN 1998). Dyskurs medialny, jak słusznie podkreśla KAWKA (2016: 299):

[...] jako najbardziej rozpowszechniony sposób przekazywania informacji, kreowania rzeczywistości, wizerunku osób lub zdarzeń za pomocą najnowszych środków technologii cyfrowej – odbywa się na płaszczyźnie multimodalnej: językowej (pisanej i mówionej), audiowizualnej (słuchowej i obrazowej) i elektronicznej, kumulującej różnorodne treści, kody i środki przekazu [...].

Podobnie o współczesnych komunikatach multimodalnych pisze ŚLAWSKA (2018: 107): „Multimodalność jest dziś właściwością mediów. Analizując teksty medialne, należy przyjąć, że większość komunikatów posługuje się różnymi środkami semiotycznymi (językowymi, wizualnymi, akustycznymi) [...]”. Coraz częściej przywołuje się zatem kategorię *dyskursu multimodalnego* oraz podejmuje próbę jego badania, szczególnie w kontekście komunikacji medialnej czy też tekstów zapośredniczonych medialnie (por. MAĆKIEWICZ 2016, 2017; KAWKA 2016; ŚLAWSKA 2020). Warto w tym miejscu przywołać dwa wydane w Lublinie tomy pod wspólnym, wymownym tytułem: *Współczesne media. Media multimodalne* (HOFMAN / KĘPA-FIGURA 2018a; 2018b), poświęcone wielokodowości przekazu w mediach drukowanych i cyfrowych, oraz publikacje z serii „Obrazowanie w komunikacji” pod redakcją JUSTYNY WINIARSKIEJ i ANETY ZAŁAZIŃSKIEJ (2018, 2019, 2020), których autorzy skupiają się przede wszystkim na wizualności w komunikacji multimodalnej, a także prace z zakresu retoryki wizualnej (np. KAMPKA 2011, 2017; RUSINEK 2012 i in.) oraz monografię z zakresu semiotyki mediów (LISOWSKA-MAGDZIARZ 2020).

Warto w tym miejscu podkreślić różne punkty wyjścia i obrane kierunki w germanistycznych i polonistycznych badaniach nad multimodalnością. Po długotrwałej werbocentryczności, objawiającej się w szczególności zdiagnozowaną przez ULRICHA SCHMITZA niemal dwadzieścia lat temu „ślepotą na obraz” (por. SCHMITZ 2005), w niemieckiej (medio)lingwistyce panuje obecnie zgoda co do tezy o złożoności semiotycznej komunikatów dominujących we współczesnym krajobrazie semiotycznym, a także złożoności ich recepcji, a co za tym idzie, konieczności ich kompleksowego i wielopłaszczyznowego, jednym słowem: holistycznego teoretycznego i analitycznego

ujęcia. Takie podejście jest z pewnością uprawnione, a nawet nieodzowne w kontekście tzw. nowych mediów oraz nowych możliwości technologicznych. Te ostatnie poszerzają znacząco możliwości intermodalnych powiązań, pociągają za sobą powstawanie nowych gatunków tekstów multimodalnych, nowych wzorców istniejących gatunków tekstów.

W językoznawstwie germanistycznym coraz prężniej rozwija się także nowa subdyscyplina – tzw. *Bildlinguistik* (pl. *lingwistyka obrazu*) (por. m.in. SACHS-HOMBACH 2003; STÖCKL 2004; STÖCKL / KLEMM 2015; GROSSE 2011; ANTOS / OPIŁOWSKI 2015), zainteresowana w szczególności warstwą wizualną tekstu. Tego rodzaju poszerzone spojrzenie na tekst w dyskursie, uwzględniające takie aspekty, jak typografia, layout, relacja tekst – obraz, znajduje ponadto odzwierciedlenie m.in. w pracach WARNKE / SPITZMÜLLER (w tym tomie) czy SPITZMÜLLER / ROTH (2007), a także w najnowszych pracach POPRAWY (2020, 2021). Analizie podlegają również inne środki semiotyczne, odnoszące się do doznań akustycznych i/lub dotykowych (por. LUGINBÜHL 2006, 2007, 2015; SCHNEIDER / STÖCKL 2011; OPIŁOWSKI 2013, 2015; MAC 2017), a w przyszłości być może także olfaktorycznych, a nawet smakowych.

Zainteresowanie multimodalnością komunikacji jest, jak się zdaje, charakterystyczne dla (medio)lingwistyki niemieckiej (por. KLUG / STÖCKL 2015, 2016) i postrzegane w Polsce jako „specjalność niemieckich multimodalistów” (por. DANUTA KĘPA-FIGURA, w tym tomie). U jego podstaw upatrywać należy wspomnianego powyżej szerokiego pojęcia tekstu, ukierunkowanego przede wszystkim na komunikaty multimodalne w krajobrazie medialnym, a ostatnio coraz częściej także na komunikaty funkcjonujące w krajobrazie językowym przestrzeni publicznej/miejskiej (*Linguistic Landscape*, pl. *krajobraz językowy*): „teksty zerowe” lub „minimalne”, w których elementem wizualnym elementy werbalne towarzyszą w znikomym stopniu lub – w skrajnych przypadkach – nie ma ich tam wcale (por. STÖCKL, w tym tomie).

W rodzimej tradycji i praktyce badawczej *multimodalność* to termin wprowadzicie coraz popularniejszy, ale nie do końca jeszcze zdomowiony, o czym świadczy m.in. szereg alternatywnych, niekiedy konkurencyjnych pojęć odnoszących się do komunikacji wielokodowej: *polimodalność*, *wielomodalność*, *wielokodowość*, *multisemiotyczność*, *polisemiotyczność* (por. MAĆKIEWICZ 2017: 34; LISOWSKA-MAGDZIARZ 2020; POPRAWA 2020, 2021). Sama *multimodalność* to termin wieloznaczny i nieostry, określający nie tylko przekaz multimodalny, czyli komunikat realizowany przez więcej niż jeden kod semiotyczny (por. MAĆKIEWICZ 2017: 34 i n.). Wielopoziomowe pojęcie *multimodalności* powinno według SKOWRONKA (2018: 15) obejmować również „związk[i] między źródłowym tekstem medialnym o określonych modusach a medium docelowym, charakteryzującym się także ‘własnymi’ modusami”, aż po „łączenie z przekazem medialnym modusów, które pochodzą ‘z zewnątrz’, czyli spoza technologii medialnych [...] zwłaszcza [...] doświadczenia cielesne w kontakcie z mediami – głównie z interfejsami nowych mediów”.

W obliczu tych dezyderatów oraz w nawiązaniu do, zdawałoby się, podstawowych i oczywistych, a jednak stosunkowo niedawno wyraźnie wyartykułowanych stwierdzeń

w rodzaju: „[W]szystkie przekazy medialne są multimodalne” (MAĆKIEWICZ 2017: 40) nie jest już uprawnione faworyzowanie któregokolwiek z systemów semiotycznych w procesie nadawania i komunikowania znaczeń. Dostrzeżenie zasobów semiotycznych innych niż język jako przedmiot badań (medio)lingwistycznych nie budzi już zastrzeżeń w obu interesujących nas tradycjach badawczych. Multimodalność komunikacji stanowi jednak ciągle wyzwanie metodologiczne, któremu oba obszary badawcze starają się sprostać.

5. Artykuły w monografii

W pierwszej części monografii przedstawiamy prace z zakresu dyskursologii lingwistycznej. Część z nich została już wcześniej przetłumaczona na język polski i opublikowana w różnych periodykach. Zdecydowaliśmy się na ich przedruk, by lepiej pokazać specyfikę i rozwój lingwistycznych badań nad dyskursem, jakie zrodziły się w badaniach germanistycznych.

Wolfgang Heinemann w pracy „Kontrowersje wokół analizy dyskursu” omawia różne sposoby rozumienia pojęcia dyskursu, zarówno w koncepcjach filozoficznych Habermasa i Foucaulta, jak i w szeroko rozumianych dyscyplinach humanistycznych i społecznych. Autor zwraca szczególną uwagę na stosowane w różnych szkołach analizy dyskursu metody, dzięki którym można uchwycić ten wszechobecny fenomen komunikacyjno-językowy. Krytycznie odnosi się do wszelkich prób ulingwistycznienia teorii dyskursu Foucaulta i opowiada się za silniejszym uwzględnieniem założeń pragmatyczno-komunikatywnych w procesie wypracowywania teoretycznego i metodologicznego fundamentu lingwistycznej analizy dyskursu.

W pracy „Lingwistyczna historia dyskursu. Cele badań i dwa przykłady” **Martin Wengeler** sytuuje swój warsztat w semantyce dyskursu, szukając w analizach debat publicznych w RFN możliwości uchwycenia tego, co wiedziało niemieckie społeczeństwo i jak myślało na określone tematy. Dyskurs dla Wengelera to przede wszystkim przestrzeń negocjowania wiedzy oraz nośniki tej wiedzy. Na dwóch przykładach Badacz ukazuje możliwości poznawcze wiążące się dla analiz dyskursu z zastosowaniem analizy słowa kluczowego, jakim w pewnym okresie była *reforma*, oraz analiza toposu argumentacyjnego, a konkretnie *toposu dostosowania*.

Ingo H. Warnke i Jürgen Spitzmüller w pracy „Wielopoziomowa lingwistyczna analiza dyskursu – DIMEAN” prezentują swój wielopoziomowy model analizy dyskursu DIMEN, mający zintegrować lingwistyczne metody, dzięki którym można będzie uchwycić istotę dyskursu. Wychodząc od poziomu pojedynczego tekstu, czyli analizy intertekstowej, uwzględnia się aktorów społecznych jako wytwórców tych tekstów, którzy tymi tekstami działają i zmieniają rzeczywistość. Trzeci obszar obejmuje płaszczyznę transtekstualną. Autorzy zakładają, że lingwistyka dyskursu zajmuje się wielowarstwowymi kompleksami wypowiedzi, w których kluczową rolę pełni język jako forma symboliczna.

Constanze Spieß w pracy „Lingwistyczna analiza dyskursu jako analiza wielopoziomowa. Przyczynek do problematyki wielowymiarowego opisu dyskursów z perspektywy praktycznonaukowej” projektuje w oparciu o założenia Foucaulta wielopoziomowy model analizy dyskursu, a sam dyskurs definiuje jako związek tekstów i wypowiedzi dających się opisać na czterech głównych poziomach: sytuacyjności i kontekstowości, funkcjonalności, tematyczności oraz strukturalności. W modelu tym, podobnie jak Warnke i Spitzmüller, Autorka łączy różne metody analizy lingwistycznej umożliwiające określenie funkcji, struktury i znaczenia zjawisk językowych w danym dyskursie na płaszczyźnie transtekstualnej (i dyskursywnej). Tym samym, takie jest założenie Spieß, model umożliwia również refleksję nad warunkującymi się wzajemnie czynnikami językowymi i pozajęzykowymi w dyskursie.

W pracy „Praktyczna lingwistyka dyskursu. Transdyscyplinarny projekt badawczy do korpusowych analiz komunikacji w sferze publicznej” **Philipp Dreesen i Peter Stücheli-Herlach** podejmują refleksję nad praktycznym wymiarem lingwistyki dyskursu. Interesuje ich pytanie, jaki może być wkład tej dyscypliny w rozwiązywanie problemów społecznych. Opierając się na wcześniejszych osiągnięciach lingwistyki stosowanej oraz badań nad dyskursem, Autorzy wypracowali transdyscyplinarny projekt badawczy, który w równym stopniu uwzględnia założenia teoretyczne, metodologiczne i praktykę badawczą lingwistyki dyskursu, jak i doświadczenia aktorów praktyk. W transdyscyplinarnym ujęciu lingwistyki dyskursu Badacze ukazują, w jaki sposób należy nie tylko integrować cele poznawcze przedstawicieli świata akademickiego i praktycznego, ale także efektywnie wykorzystywać sposoby badań jakościowych, zdomowionych przede wszystkim w naukach o komunikacji i socjologii.

Swego rodzaju syntezę tego, w jaki sposób prowadzone są lingwistyczne badania nad dyskursem, stanowi rozmowa na temat teorii i analizy dyskursu z udziałem Janiny Labochy, Anny Duszak, Ingo H. Warnkego oraz Haliny Grzmil-Tylutki. Zapis rozmowy ukazał się w 2015 roku na stronie internetowej Ośrodka Badawczo-Dydaktycznego i Transferu Wiedzy „Tekst – Dyskurs – Komunikacja”.

W artykule „Lingwistyka dyskursu w Niemczech – komentarz polonistyczny” Magdalena Steciąg dokonuje zestawienia germanistycznego i polonistycznego dorobku dyskursologii lingwistycznej.

W drugiej części książki przedstawiamy prace z zakresu mediolingwistyki. Są to teksty niepublikowane wcześniej w Polsce. Tekst **Ulricha Schmitza** „Medialny krajobraz językowy. Cała lingwistyka powinna być lingwistyką mediów” dotyczy badań z zakresu tzw. krajobrazu językowego (Linguistic Landscape). Jego centralnym założeniem jest stwierdzenie, że „[...] komunikacja zmediatyzowana stanowi dziś prototyp komunikacji ludzkiej” (tamże), przy czym *medium* należy rozumieć nie tylko jako techniczne narzędzia komunikacyjne, lecz także jako służące do komunikowania narządy człowieka. Opisywany przez Schmitza „(medialny) krajobraz językowy” stanowi nowy i obiecujący przedmiot badań lingwistycznych, a postulowana w tytule artykułu lingwistyka mediów w szczególności sposób akcentuje fakt, że język i komunikacja są zawsze zapośredniczone

medialnie, a ich analizowanie bez uwzględnienia roli mediów jest wprawdzie możliwe, lecz ma ograniczoną wartość poznawczą. Przeprowadzona przez Autora analiza znaków funkcjonujących w przestrzeni publicznej Dortmundu dowodzi poznawczego i metodycznego potencjału lingwistyki postrzeganej jako lingwistyka mediów.

Artykuł **Hartmuta Stöckla** „Multimodalność w dobie sieci społecznych: szkic metodologiczny badań” naświetla relacje i wzajemne oddziaływania pomiędzy nowymi mediami a multimodalnymi formami tekstu i komunikacji. Autor szkicu mierzy się z odpowiedzią na pytania o powstawanie nowych modalności znaków, możliwe zmiany w powiązaniach między poszczególnymi modalnościami oraz o nowe formy interakcji względnie nowe gatunki tekstu. Wskazuje przy tym, iż w nowym środowisku medialnym w wyniku rekonfiguracji sprawdzonych zasobów powstają nowe struktury, nowe wzorce interakcji i nowe typy tekstów, które należy objąć badaniem. W analizach trzeba jednak uwzględnić nie tylko komunikaty jako ustrukturyzowane produkty, lecz także mieć na uwadze procesy wytwarzania i odbioru. Ważne jest przy tym jednak, co wyraźnie podkreśla Stöckl, by „nie stracić z oczu centralnej, nadającej znaczenie roli języka” (s. 235). Podsumowując, Autor projektuje szczególnie obiecujące ścieżki badawcze w czterech, jego zdaniem szczególnie w tym obszarze predystynowanych, obszarach badawczych, które mają szansę doprowadzić badaczy do ciekawych spostrzeżeń i konkluzji w zakresie multimodalności w komunikacji medialnej.

Nina-Maria Klug w artykule „Multimodalna semantyka tekstu i dyskursu” zwraca uwagę na multimodalną strukturę komunikacji dominującą we współczesnym krajobrazie medialnym. Uwzględniając zarówno język (pisany), jak i inne, niewerbalne zasoby semiotyczne przyczyniające się w istotny sposób do konstytuowania, modyfikowania i komunikacyjnego stabilizowania wiedzy społecznej, Autorka prezentuje i ilustruje na konkretnych przykładach założenia pogłębionej, wielopłaszczyznowej analizy tekstów językowo-obrazowych. W nawiązaniu do semantyki tekstu i dyskursu, ukierunkowanej na konkretne użycie języka i uwzględniającej multimodalny charakter komunikacji, Autorka postuluje poszerzenie perspektywy badawczej: od analizy powiązań werbalno-wizualnych (zarówno w mediach drukowanych, jak i audiowizualnych oraz internetowych) do sensotwórczej interakcji języka (mówionego bądź pisanego) z innymi modalnościami, takimi jak gesty, mimika, typografia oraz muzyka/dźwięki.

Gerd Antos swój artykuł „Wspólnoty cyfrowe, postrzeganie, społeczność” poświęca wspólnotom postrzegania powstającym w wyniku procesów komunikowania w przestrzeni internetowej, ich charakterystyce, analizie oraz kwestii ich oddziaływania na opinię publiczną.

Autor próbuje opisać skomplikowane relacje między mediami, postrzeganiem i sferą publiczną. Rozważa przy tym, czy komunikacja zapośredniczona komputerowo „znosi tradycyjną koncepcję społeczności i czy media społecznościowe zastępują ją stopniowo innymi formami zespółowości” (s. 272). Szczególną uwagę poświęca przy tym warunkom tworzenia się społeczności alternatywnych. Wychodząc od diachronicznej charakterystyki takich terminów, jak „wspólnoty odbioru”, „językowe wspólnoty po-

strzegania”, „medialne wspólnoty postrzegania”, próbuje uściślić i zoperacjonalizować pojęcia sfery publicznej i społeczności medialnej w celu scharakteryzowania i doprecyzowania pojęciowego społeczeństwa w przestrzeni internetowej, społeczności cyfrowych, wywierających wpływ na recepcję i interpretację ofert medialnych. Artykuł zwraca uwagę na powstające w ramach sieci społecznych, ale i poza nimi, cząstkowe sfery publiczne (fragmentaryzacja i atomizacja sfery publicznej) pozwalające na tworzenie się alternatywnych wspólnot postrzegania.

Na końcu sekcji umieszczamy rozmowę z Evą Marthą Eckkammer, Martinem Luginbühlem oraz Bogusławem Skowronkiem na temat tekstu medialnego, multimodalności i zadań lingwistyki mediów, a także artykuł Danuty Kępy-Figury pt. „Z perspektywy polskiej mediolingwistyki”. Badaczka omawia w nim dorobek polonistycznej i germanistycznej mediolingwistyki.

Literatura

- ADAMZIK, KIRSTEN (2001): Grundfragen der kontrastiven Textologie. W: ADAMZIK, KIRSTEN (red.): Kontrastive Textologie. Untersuchungen zur deutschen und französischen Sprach- und Literaturwissenschaft. Tübingen, 13-48.
- ADAMZIK, KIRSTEN (2009): Główne zagadnienia tekstologii kontrastywnej. Przeł. Marta Smykała. W: BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA / CZACHUR, WALDEMAR / SMYKAŁA, MARTA (red.): Lingwistyka tekstu w Niemczech. Pojęcia problemy, perspektywy. Wrocław, 211-258.
- ANTOS, GERD / OPIŁOWSKI, ROMAN (2015): W drodze do lingwistyki obrazu. Kierunki rozwoju nowej subdyscypliny lingwistycznej z perspektywy polsko-niemieckiej. W: tekst i dyskurs – text und dyskurs 8, 11-36.
- BARTMIŃSKI, JERZY (1998): Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej. W: BONIECKA, BARBARA / BARTMIŃSKI, JERZY (red.): Tekst. Problemy teoretyczne. Lublin, 9-25.
- BIARDZKA, ELŻBIETA (2019): Czy analiza dyskursu to językoznawstwo? Czy analityk dyskursu to językoznawca? – głos w dyskusji. W: TWOREK, ARTUR (red.): Germanistyka otwarta. Wrocławskie debaty o języku i językoznawstwie. Wrocław, 61-68.
- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA (2008): Prinzip Kontrastivität. Einige Anmerkungen zum interlingualen, intertextuellen und interlinguistischen Vergleich. W: CZACHUR, WALDEMAR / CZYŻEWSKA, MARTA (red.): Vom Wort zum Text. Studien zur deutschen Sprache und Kultur. Festschrift für Professor Józef Wiktorowicz zum 65. Geburtstag. Warszawa, 483-492.
- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA (2009b): Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech – próba bilansu. W: BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA / CZACHUR, WALDEMAR / SMYKAŁA, MARTA (red.): Lingwistyka tekstu. Pojęcia, problemy, perspektywy. Wrocław, 325-341.
- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA (2010a): Tautonomia terminologiczna? Kilka uwag o użyciu terminów „Diskurs” i „dyskurs” w językoznawstwie niemieckim i polskim. W: Słowo. Studia językoznawcze 1, 21-33.
- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA (2010b): Wie viel Stilistik in der Textlinguistik? Anmerkungen zur Thematisierung der Stilistik in der deutschen und polnischen Forschung. W: BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA / MAC, AGNIESZKA / SMYKAŁA, MARTA / SZWED, IWONA (red.): Text und Stil. Frankfurt am Main, 99-114.

- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA (2012): Perspektivität bei der Charakterisierung einer linguistischen Disziplin. Zu einigen nicht nur terminologischen Unterschieden in der germanistischen und polonistischen Textlinguistik. W: *Colloquia Germanica Stetinensia* 20, 19-33.
- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA (2013): Prinzip Perspektivierung. Germanistische und polonistische Textlinguistik – Entwicklungen, Probleme, Desiderata. Cz. I, Germanistische Textlinguistik. Frankfurt am Main.
- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA (2014): Kontrastywność rozumiana inaczej – germanistyczna lingwistyka tekstu z perspektywy badań polonistycznych. W: *Roczniki Humanistyczne*, LXII, z. 8, Lingwistyka korpusowa i translatoryka, 13-25.
- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA (2017): Textorientierte Kontrastivität – Entwicklungen und Probleme. W: BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA / KRAUZ, MARIA (red.): *Text im Fokus zweier Linguistiken*. Aus der polonistischen und germanistischen Forschung. Frankfurt am Main, 125-143.
- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA (2021a): Prinzip Perspektivierung. Germanistische und polonistische Textlinguistik – Entwicklungen, Probleme, Desiderata. Cz. II, Polonistische Textlinguistik. Frankfurt am Main.
- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA (2021b): Kontrastywność interlingwistyczna. Co może przyciągnąć uwagę badaczy w „dialogu” polonistyczno-germanistycznym? W: MYSZKA, AGNIESZKA / ORONOWICZ-KIDA, EWA / SŁABCZYŃSKI, ROBERT (red.): *Silva rerum. Rzecz o współczesnej i dawnej polszczyźnie*, t. 2. Rzeszów, 379-392.
- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA / CZACHUR, WALDEMAR / SMYKAŁA, MARTA (red.) (2009): *Lingwistyka tekstu w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*. Wrocław.
- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA / CZACHUR, WALDEMAR / SMYKAŁA, MARTA (red.) (2009): *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*. Wrocław.
- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA / HANUS, ANNA (2016a): Zwei polonistische ‘Cicerone’ durch die polnische Stilistik: Anmerkungen aus germanistischer Perspektive. W: *Studia Germanica Gedanensia* 35: Sprache in ihrer lokalen Dimension, 145-155.
- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA / HANUS, ANNA (2016b): Stil, Diskurs und ihre relationale Positionierung – Anmerkungen zu zwei Vademekums der polonistischen Stilistik aus germanistischer Sicht. W: *Studia Germanica Gedanensia* 35: Sprache in ihrer lokalen Dimension, 156-167.
- BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA / HANUS, ANNA / SZWED, IWONA (2015): Zwischen Bachtin und Beipackzetteln: Polonistische Textsortenlinguistik in der Übersetzung für deutschsprachige Adressaten. W: *Zeitschrift des Verbandes Polnischer Germanisten* 4, 17-30.
- BÜCHLE, KARIN (1991): Briefnormen im Deutschen und Spanischen – Aspekte eines interkulturellen / interlingualen Textvergleichs. W: MATTHEIER, KLAUS J. (red.): *Ein Europa – viele Sprachen. Kongressbeiträge zur 21. Jahrestagung der Gesellschaft für Angewandte Linguistik*. Frankfurt am Main, 188-198.
- CZACHUR, WALDEMAR (2007): Zur konfrontativen Textlinguistik am Beispiel deutscher und polnischer Vereinsatzungen. W: *Convivium. Germanistisches Jahrbuch Polen* 2007, 185-205.
- CZACHUR, WALDEMAR (2011): Dyskursywny obraz świata. Kilka refleksji. W: *tekst i dyskurs – text und diskurs* 4, 79-97.
- CZACHUR, WALDEMAR (2012): Zu den Grundbegriffen der polnischen Textlinguistik in der deutschen und polnischen Forschung. W: GROTEK, EDYTA (red.): *Deutsche und Polen im Kontakt. Sprache als Indikator gegenseitiger Beziehungen*. Frankfurt am Main, 9-29.

- CZACHUR, WALDEMAR (2015): Kontrastywność w badaniach tekstologicznych. Szanse i ograniczenia. W: OLSZEWSKA, DANUTA / PRZYKLENK, JOANNA (red.): Gatunki mowy i ich ewolucja. T. 5: Gatunek a granice. Katowice, 43-51.
- CZACHUR, WALDEMAR (2020): Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy. Wrocław.
- CZACHUR, WALDEMAR / DREESEN, PHILIPP (2018): Porównawcza lingwistyka dyskursu. Założenia, zasady, problemy. W: tekst i dyskurs – text und diskurs 11, 205-226.
- CZACHUR, WALDEMAR / MILLER, DOROTA (2012): Niemiecka lingwistyka dyskursu – próba bilansu i perspektywy W: Oblicza komunikacji 5, 25-44.
- CZACHUR, WALDEMAR / ZIELIŃSKA, KINGA (2009): Tischrede – universelles diplomatisches Ritual oder kulturspezifisches Unikum? Zu den Ansätzen der kultur-kontrastiven Textlinguistik. W: Studia Niemcoznawcze-Studien zur Deutschkunde 42, 375-394.
- DIEKMANNNSHENKE, HAJO / KLEMM, MICHAEL / STÖCKL, HARTMUT (red.) (2011): Bildlinguistik. Theorien – Methoden – Fallbeispiele. Berlin.
- DRESCHER, MARTINA (red.) (2002): Textsorten im romanischen Sprachvergleich. Tübingen.
- DUSZAK, ANNA (1998): Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa. Warszawa.
- DUTKA-MAŃKOWSKA, ANNA (2016): Mowa przytoczona w analizie dyskursu – propozycje dydaktyczne dla II etapu studiów. W: CZACHUR, WALDEMAR / KULCZYŃSKA, AGNIESZKA / KUMIĘGA, ŁUKASZ (red.): Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne. Kraków, 59-79.
- DUTKA-MAŃKOWSKA, ANNA (2019): Tekst we współczesnej francuskiej analizie dyskursu. W: TWOREK, ARTUR (red.): Germanistyka otwarta. Wrocławskie debaty o języku i językoznawstwie. Wrocław, 27-39.
- EBERT, GERLINDE / HUND, CHRISTIANE (1997): Bedienungsanleitungen im Sprachvergleich Italienisch-Portugiesisch-Deutsch. W: WOTJAK, GERD (red.): Studien zum romanisch-deutschen und innenromanischen. Akten der III. Internationalen Arbeitstagung zum romanisch-deutschen Sprachvergleich, Leipzig 1995. Frankfurt am Main, 169-190.
- ECKKRAMMER, EVA-MARTHA (1998): Les Peties Annonces: Kontrastive Überlegungen zur Sprachökonomie der Heiratsanzeige in analogen und digitalen Medien. W: RAINER, FRANZ / STEGU, MARTIN (red.): Wirtschaftssprache. Anglistische, germanische, romanische und slawistische Beiträge. Frankfurt am Main, 215-227.
- ECKKRAMMER, EVA-MARTHA / DIVIS-KASTBERGER, SABINE (1996): Die Todesanzeige als Spiegel kultureller Konventionen. Eine kontrastive Analyse deutscher, englischer, französischer, spanischer, italienischer und portugiesischer Todesanzeigen. Bonn.
- EPPEL, ANGELIKA / ERHART, WALTER (2015): Die Welt beobachten – Praktiken des Vergleichens. W: EPPEL, ANGELIKA / ERHART, WALTER (red.): Die Welt beobachten. Praktiken des Vergleichens. Frankfurt am Main, 7-31.
- FLECK, LUDWIK (1986): Powstanie i rozwój faktu naukowego. Wprowadzenie do nauki o stylu myślowym i kolektywie myślowym. Przeł. Maria Tuskiewicz. Lublin.
- FLECK, LUDWIK (2007): Style myślowe i fakty. Artykuły i świadectwa. Pod redakcją Sylwii Werner, Clausa Zittla i Florianiana Schmalta. Warszawa.
- GAJDA, STANISŁAW (2005): Tekst/dyskurs oraz jego analiza i interpretacja. W: KRAUZ, MARIA / GAJDA, STANISŁAW (red.): Współczesne analizy dyskursu. Kognitywna analiza dyskursu a inne metody badawcze. Rzeszów, 11-20.
- GÖPFERICH, SUSANNE (1995): Textsorten in Naturwissenschaften und Technik. Pragmatische Typologie – Kontrastierung – Translation. Tübingen.

- GROSSE, FRANZISKA (2011): *Bild-Linguistik. Grundbegriffe und Methoden der linguistischen Bildanalyse in Text- und Diskursumgebungen*. Frankfurt am Main.
- GRÖSSLINGER, CHRISTIAN / HELD, GUDRUN / STÖCKL, HARTMUT (2012): *Presstextsorten jenseits der 'News'. Medienlinguistische Perspektiven auf journalistische Kreativität*. Frankfurt am Main.
- GRZEGORCZYKOWA, RENATA (1998): Głos w dyskusji o pojęciu tekstu i dyskursu. W: BARTMIŃSKI, JERZY / BONIECKA, BARBARA (red.): *Tekst. Problemy teoretyczne*. Lublin, 37-44.
- GRZMIL-TYLUTKI, HALINA (2010): *Francuska lingwistyczna teoria dyskursu. Historia, tendencje, perspektywy*. Kraków.
- HANUS, ANNA (2012): Czy „gatunek” to „rodzaj”? W gąszczu genealogii polonistycznej i germanistycznej. W: *Stylistyka XXI*, 319-333.
- HANUS, ANNA (2015a): Gdzie krzyżują się drogi w polonistycznym i germanistycznym rozumieniu stylu? W: *Stylistyka XXIV*, 422-443.
- HANUS, ANNA (2015b): Wie werden Stil, Gattung, Text und Diskurs in der Polonistik positioniert? Grundbegriffe der Text und Diskursforschung im deutschpolnischen Vergleich – dargestellt aus dem Blickwinkel eines germanistischen Forschers. W: *Studia Germanica Gedanensia* 33, 176-193.
- HANUS, ANNA (2018): *Krytykowanie i jego operacjonalizacja w kontrastywnej analizie dyskursu*. Wrocław / Dresden.
- HANUS, ANNA / SZWED, IWONA (2014): Przekład tekstu naukowego na tle lingwistycznych badań polonistycznych i germanistycznych. W: *Stylistyka XXIII*, 357-375.
- HARTMANN, R.R.K. (1980): *Contrastive Textology. Comparative Discourse Analysis in Applied Linguistics*. Heidelberg.
- HÖDL, NICOLA (1999): Vertextungskonventionen des Kochrezepts vom Mittelalter bis in die Moderne (D-E-F-S). W: ECKKRAMMER, EVA-MARTHA / HÖDL, NICOLA / PÖCKL, WOLFGANG (red): *Kontrastive Textologie*. Wien, 47-56.
- HOFMAN, IWONA / KĘPA-FIGURA, DANUTA (2018a): *Współczesne media. Media multimodalne. T. 1: Zagadnienia ogólne i teoretyczne. Multimodalność mediów drukowanych*. Lublin.
- HOFMAN, IWONA / KĘPA-FIGURA, DANUTA (2018b): *Współczesne media. Media multimodalne. T. 2: Multimodalność mediów elektronicznych*. Lublin.
- IEDEMA, RICK (2013): *Multimodalna analiza dyskursu. Resemiotyzacja na potrzeby dyskursów użytkowych*. W: DUSZAK, ANNA / KOWALSKI, GRZEGORZ (red.): *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu*. Kraków, 197-227.
- KAISER, DOROTHEE (2002): *Wege zum wissenschaftlichen Schreiben. Eine kontrastive Untersuchung zu studentischen Texten aus Venezuela und Deutschland*. Tübingen.
- KAMPKA, AGNIESZKA (2011): *Retoryka wizualna – perspektywy i pytania*. W: *Forum Artis Rhetoricae* 1, 7-23.
- KAMPKA, AGNIESZKA (2017): *Multimodalna analiza dyskursu – ujęcie semiotyczne*. W: CZYŻEWSKI, MAREK / OTROCKI, MAREK / PIEKOT, TOMASZ / STACHOWIAK, JERZY (red.): *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*. Warszawa, 95-122.
- KAWKA, MACIEJ (2016): *Dyskurs multimodalny – nowa kategoria badawcza?* W: *Zeszyty Prasoznawcze* 59(2), 294-303.
- KĘPA-FIGURA, DANUTA (2021): (Multimodaler) Text als Gegenstand linguistischer Forschung. W: *tekst i dyskurs – text und diskurs* 15, 137-155.

- KLEMM, MICHAEL / STÖCKL, HARTMUT (2015): Lingwistyka obrazu – umiejscowienie dyscypliny, przegląd, dezyderaty badawcze. Przeł. Marcin Maciejewski. W: OPIŁOWSKI, ROMAN / JAROSZ, JÓZEF / STANIEWSKI, PRZEMYSŁAW (red.): Lingwistyka mediów. Antologia. Wrocław, 45-56.
- KLUG, NINA-MARIA / STÖCKL, HARTMUT (2015): Sprache im multimodalen Kontext. W: FELDER, EKKEHARD / GARDT, ANDREAS (red.): Handbuch Sprache und Wissen. Berlin / Boston, 242-264.
- KLUG, NINA-MARIA / STÖCKL, HARTMUT (red.) (2016): Handbuch Sprache im multimodalen Kontext. Berlin / Boston.
- KRESS, GUNTHER / OGBORN, JON (1998): Modes of Representation and Local Epistemologies: The Presentation of Science in Education, Subjectivity in School Curriculum. London.
- KRESS, GUNTHER / VAN LEEUWEN, THEO (1998): Front Pages: (The Critical) Analysis of Newspaper Layout. W: BELL, ALLAN / GARRETT, PETER (red.): Approaches to Media Discourse. Oxford, 186-219.
- KUSSMAUL, PAUL (1990): Interaktionen in deutschen und englischen Bedienungsanleitungen. W: ARNZ, REINER / THOME, GISELA (red.): Übersetzungswissenschaft. Ergebnisse und Perspektiven. Festschrift für Wolfram Wills zum 65. Geburtstag. Tübingen, 369-379.
- LISOWSKA-MAGDZIARZ, MAGDALENA (2020): Znaki na uwężzi. Od semiologii do semiotyki mediów. Kraków.
- LOEWE, IWONA (2019): Dyskurs telewizyjny w świetle lingwistyki mediów. Katowice.
- LOEWE, IWONA (2021): Status i wyzwania mediolingwistyki – rozmowa z prof. Krzysztofem Kaszewskim, prof. Hartmutem Lenkiem, prof. Iwoną Loewe, prof. Heinzem-Helmudem Lügerem, prof. Simonem Meier-Vierackerem, prof. Magdaleną Ślawnką oraz prof. Marią Wojtak. W: tekst i dyskurs – text und diskurs 15, 61-94.
- LÜGER, HANS-HELMUT / LENK, HARTMUT E. H. (2015): Kontrastywna lingwistyka mediów. Teorie, cele, analizy. Przeł. Przemysław Staniewski. W: OPIŁOWSKI, ROMAN / JAROSZ, JÓZEF / STANIEWSKI, PRZEMYSŁAW (red.): Lingwistyka mediów. Antologia. Wrocław, 281-295.
- LUGINBÜHL, MARTIN (2006): Lokale Charakteristika globalisierter Fernsehrichten. Ein diachroner Vergleich von Textsorten in der amerikanischen 'CBS Evening News' und der Schweizer 'Tagesschau'. W: Medienwissenschaft Schweiz. Schweizerische Gesellschaft für Kommunikations- und Medienwissenschaft (1-2), 13-24.
- LUGINBÜHL, MARTIN (2015): Design tekstu w wiadomościach telewizyjnych. Multimodalne tworzenie znaczenia poprzez język, obraz i dźwięk. Przeł. Agnieszka Mac. W: OPIŁOWSKI, ROMAN / JAROSZ, JÓZEF / STANIEWSKI, PRZEMYSŁAW (red.): Lingwistyka mediów. Antologia. Wrocław, 163-181.
- ŁOTMAN, JURIJ (1999): Kultura i eksplozja. Warszawa.
- ŁOTMAN, JURIJ (2008): Uniwersum umysłu. Semiotyczna teoria kultury. Gdańsk.
- MAC, AGNIESZKA (2017): Textdesign und Bedeutungskonstitution im multimodalen Fernsehtext. Dramatisierungsstrategien in deutschen und polnischen Nachrichtensendungen. Frankfurt am Main.
- MAĆKIEWICZ, JOLANTA (2016): Jak można badać przekazy multimodalne. W: Język Polski 2, 18-27.
- MAĆKIEWICZ, JOLANTA (2017): Badanie mediów multimodalnych – multimodalne badanie mediów. W: Studia Medioznawcze 2 (69), 33-42.
- MILLER, DOROTA (2014): Emotionalität und Wertung im Diskurs. Eine kontrastive Analyse deutscher und polnischer Preetexte zum EU-Beitritt Polens. Frankfurt am Main.

- OPIŁOWSKI, ROMAN (2013): Między obrazami. Interikonizacja w niemieckiej komunikacji masowej. W: *Studia Scandinavica et Germanica. Vom Sprachlaut zur Sprachgeschichte. 28 linguistische Annäherungen an diachrone und synchrone Sprachbetrachtung*. Wrocław, 205-215.
- OPIŁOWSKI, ROMAN (2015): Der multimodale Text aus kontrastiver Sicht. Textdesign und Sprache-Bild-Beziehung in deutschen und polnischen Presstexten. Wrocław / Dresden.
- OPIŁOWSKI, ROMAN / JAROSZ, JÓZEF / STANIEWSKI, PRZEMYSŁAW (red.) (2015): *Lingwistyka mediów*. Antologia. Wrocław.
- OSTROWICKA, HELENA (2015): Przemysłu z Michelem Foucaultem edukacyjne dyskursy o młodzieży. *Dyspozytyw i urządzenie*. Kraków.
- PIEKOT, TOMASZ (2006): *Dyskurs polskich wiadomości prasowych*. Kraków.
- PIEKOT, TOMASZ (2016): *Mediacje semiotyczne. Słowo i obraz na usługach ideologii*. Warszawa.
- POPRAWA, MARCIN (2012): *Badania dyskursu publicznego w świetle stylistyki polskiej – tradycja, tożsamość, perspektywy*. W: *Oblicza Komunikacji* 5, 77-100.
- POPRAWA, MARCIN (2020): *Przestrzenie słowno-obrazowe w propagandowych drukach ulotnych lat 1918–1939. Próba analizy w świetle lingwistyki tekstowej i teorii wizualności*. W: *Sztuka Edycji. Studia Tekstologiczne i Edytorskie* 1 (17), 203-230.
- POPRAWA, MARCIN (2021): *Typografia w służbie propagandy. Wizualne i perswazyjne aspekty druków ulotnych z lat 1918–1939. Sztuka Edycji. Studia Tekstologiczne i Edytorskie* 2 (18), 175-201.
- REISS, KATHARINA (1977-1978): *Textsortenkonventionen. Vergleichende Untersuchung zur Todesanzeige*. W: *Le Language et l'Homme* 35 (1977), 46-54; 36 (1978), 60-68.
- RUSINEK, MICHAŁ (2012): *Retoryka obrazu. Przyczynek do percepcyjnej teorii figury*. Gdańsk.
- RYBSZLEGER, PAWEŁ (2013): *Interobrazowość i intertekstualność w tekstach i obrazach w sieci – próba zdefiniowania pojęć*. W: *RADOMSKI, ANDRZEJ / BOMBA, RADOSŁAW (red.): Zwrot cyfrowy w humanistyce. Internet/nowe media/kultura 2.0*. Lublin, 101-114.
- SACHS-HOMBACH, KLAUS (2003): *Das Bild als kommunikatives Medium. Elemente einer allgemeinen Bildwissenschaft*. Köln.
- SCHMITZ, ULRICH (2005): *Blind für Bilder. Warum sogar Sprachwissenschaftler auch Bilder betrachten müssen*. W: *Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie (OBST)* 69, 187-227.
- SCHNEIDER, JAN GEORG / STÖCKL, HARTMUT (red.) (2011): *Medientheorien und Multimodalität. Ein TV-Werbespot – Sieben methodische Beschreibungsansätze*. Köln.
- SKOWRONEK, BOGUSŁAW (2013): *Mediolingwistyka. Wprowadzenie*. Kraków.
- SKOWRONEK, BOGUSŁAW (2018): *Technologia. Multimodalność. Komunikacja. Nowe wyzwania dla mediolingwistyki*. W: *HOFMAN, IWONA / KĘPA-FIGURA, DANUTA (red.): Współczesne media. Media multimodalne. T. 1: Zagadnienia ogólne i teoretyczne. Multimodalność mediów drukowanych*. Lublin, 11-19.
- SKOWRONEK, BOGUSŁAW (2021): *Status i wyzwania mediolingwistyki – rozmowa z prof. Krzysztofem Kaszewskim, prof. Hartmutem Lenkiem, prof. Iwoną Loewe, prof. Heinzelem-Helmutem Lügerem, prof. Simonem Meier-Vierackerem, prof. Magdaleną Ślaską oraz prof. Marią Wojtak*. W: *tekst i dyskurs – text und diskurs* 15, 61-94.
- SŁAWKOWA, EWA (2006): *Dyskursywnie o dyskursie*. W: *Białostockie Archiwum Językowe* 6, 87-96.
- SMYKAŁA, MARTA (2009): *Kontrastywna lingwistyka tekstu w Polsce i Niemczech*. W: *BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA / CZACHUR, WALDEMAR / SMYKAŁA, MARTA (red.): Lingwistyka tekstu w Polsce i Niemczech. Pojęcia problemy, perspektywy*. Wrocław, 277-296.

- SMYKAŁA, MARTA (2015): *Wenn jemand eine Reise tut...* Die kontrastive Textologie am Beispiel der österreichischen und polnischen Tourismuswerbung. Frankfurt am Main.
- SPILLNER, BERND (1981): Textsorten im Sprachvergleich. Ansätze zu einer Kontrastiven Textologie. W: Kontrastive Linguistik und Übersetzungswissenschaft. Akten des Internationalen Kolloquiums Trier – Saarbrücken 25.-30.09.1978. München, 239-250.
- SPITZMÜLLER, JÜRGEN / ROTH, KERSTEN SVEN (red.) (2007): Textdesign und Textwirkung in der massenmedialen Kommunikation. Konstanz.
- STALMASZCZYK, PIOTR (2021): Szkice z metodologii językoznawstwa i filozofii języka. Łódź.
- STÖCKL, HARTMUT (2004): Die Sprache im Bild – Das Bild in der Sprache. Zur Verknüpfung von Sprache und Bild im massenmedialen Text. Konzepte – Theorien – Analysemethoden. Berlin / New York.
- SZWED, IWONA (2014): Zum Ausdruck von Intentionen in deutschen und polnischen Geschäftsbriefen aus kontrastiver Sicht. Eine textlinguistische Untersuchung. Frankfurt am Main.
- ŚLAWSKA, MAGDALENA (2018): Perspektywa multimodalna w badaniu tekstów prasowych. W: HOFMAN, IWONA / KĘPA-FIGURA, DANUTA (red.): Współczesne media: media multimodalne, t. 1, Zagadnienia ogólne i teoretyczne, multimodalność mediów drukowanych. Lublin, 107-118.
- ŚLAWSKA, MAGDALENA (2020): Multimodalność tekstu prasowego, czyli o relacji słowa i obrazu. Przypadek reportażu Justyny Kopińskiej „Oddział chorych ze strachu” i grafiki Anny Reinert. W: Prace Językoznawcze XXII/4, 203-208.
- WAWRZYŃIAK, ZDZISŁAW (1975): Konfrontative Textlinguistik und Fremdsprachenunterricht. W: SCHULZ, ALEKSANDER (red.): Sprachwissenschaft und Fremdsprachenunterricht. Poznań, 53-58.
- WAWRZYŃIAK, ZDZISŁAW (1989): Zum Vorverständnis einer konfrontativen Textlinguistik. W: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze 94, 195-201.
- WINIARSKA, JUSTYNA / ZAŁAZIŃSKA, ANETA (red.) (2018): Multimodalność komunikacji. (= Obrazowanie w komunikacji 1). Kraków.
- WINIARSKA, JUSTYNA / ZAŁAZIŃSKA, ANETA (red.) (2019): Widzieć – rozumieć – komunikować. (= Obrazowanie w komunikacji 2). Kraków.
- WINIARSKA, JUSTYNA / ZAŁAZIŃSKA, ANETA (red.) (2020): Między słowem a obrazem. (= Obrazowanie w komunikacji 3). Kraków.
- WITOSZ, BOŻENA (2009a): Dyskurs i stylistyka. Katowice.
- WITOSZ, BOŻENA (2009b): Tekst a/i dyskurs w perspektywie polskiej tradycji badań nad tekstem. W: BILUT-HOMPLEWICZ, ZOFIA / CZACHUR, WALDEMAR / SMYKAŁA, MARTA (red.): Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy i perspektywy. Wrocław, 69-81.
- WITOSZ, BOŻENA (2012): Badania nad dyskursem we współczesnym językoznawstwie polonistycznym. W: Oblicza Komunikacji 5, 61-76.
- WITOSZ, BOŻENA (2015): Grundlagen der Textsortenlinguistik, Übersetzt aus dem Polnischen von Anna Hanus und Iwona Szwed. Frankfurt am Main.
- WITOSZ, BOŻENA (2016): Kategoria dyskursu w polonistycznej edukacji akademickiej. W: CZACHUR, WALDEMAR / KULCZYŃSKA, AGNIESZKA / KUMIĘGA, ŁUKASZ (red.): Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne. Kraków, 19-39.
- WITTGENSTEIN, LUDWIG (2002): Tractatus logico-philosophicus. Przeł. Bogdan Wolniewicz. Warszawa.

WOJTAK, MARIA (2019): Wprowadzenie do genologii. Lubin.

WOJTAK, MARIA (2021): Status i wyzwania mediolingwistyki – rozmowa z prof. Krzysztofem Kaszewskim, prof. Hartmutem Lenkiem, prof. Iwoną Loewe, prof. Heinzem-Helmutem Lügerem, prof. Simonem Meier-Vierackerem, prof. Magdaleną Ślowską oraz prof. Marią Wojtak. W: tekst i dyskurs – text und diskurs 15, 61-94.

ZIELIŃSKA, KINGA (2016): Druga twarz tabloidu? Językowe działania autoprezentacyjne podejmowane przez dzienniki Fakt i BILD-Zeitung jako przedmiot badań mediolingwistyki porównawczej. Warszawa.